

Лора ДОНЧЕВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”, България

**БЛАГОТВОРИТЕЛНОСТ И ЦЪРКВА ПРЕЗ 30-те – 40-те
ГОДИНИ НА ХХ ВЕК В ТЪРНОВСКА ЕПАРХИЯ (ПО
ДОКУМЕНТИ ОТ ДЪРЖАВЕН АРХИВ – В. ТЪРНОВО)**

Lora DONCHEVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

**CHARITY ACTIVITY AND CHURCH IN THE 30s – 40s OF
THE TWENTIETH CENTURY IN THE TARNOVO DIOCESE
(ACCORDING TO DOCUMENTS FROM THE STATE ARCHIVES –
VELIKO TARNOVO)**

The article is an attempt to reveal the charity activity of the Bulgarian Orthodox Church in the Tarnovo diocese in the second half of the 1930s and the late 1940s. The chronological limits of the study are determined by the election of Znepolski bishop Sophronius for Metropolitan of Tarnovo in 1935 and the adoption of the Law of Religious Denominations in 1949, that put an end to charity activity of the Bulgarian Orthodox Church. The article clarifies the relationship between the state and the Church in the sphere of charity activity before and after September 9, 1944.

Keywords: Bulgarian Orthodox Church, Orthodox Christian brotherhoods, charity activity, state, Fatherland Front regime.

След края на Първата световна война настъпват дълбоки промени в живота на българското общество и държава. Наред с важните въпроси, свързани с функционирането на политическата система и стопанската разруха, открито се проявяват и социалните проблеми, които засягат значителна част от българската общественост. Активизира се дейността на различни граждански организации за подпомагане на нуждаещите се. Българската православна църква (БПЦ), чиято най-важна мисия е да се грижи за страдащите – болни, гладни и бездомни, заема своето място на полето на благотворителността. Периодът между двете световни войни е белязан и от навлизането на държавата в социалната сфера чрез пряко участие и осъществяване на контрол върху дейността на обществените организации и изразходването на обществени средства в реализирането на инициативи за социално подпомагане.

Целта на настоящото научно съобщение е да се разкрие благотворителната дейност на БПЦ в Търновска епархия през втората половина на 30-те –

края на 40-те години на XX в. и да се проследи промяната в отношението на държавата към нея във времето. Посочената хронологическа рамка се определя от избирането на Знеполски епископ Софроний за Търновски митрополит през 1935 г. и приемането на Закона за изповеданията през 1949 г., с който се слага край на осъществяваната от БПЦ благотворителна дейност.

Проявите на благотворителност и грижа за нуждаещите се заемат важно място в живота на БПЦ. Началото на организираната църковно-благотворителна и социална дейност е поставено от Видинския митрополит Неофит, с името на който е свързано учредяването през 1915 г. на фонд „Епархийска църковна просвета и милосърдие“. Неговата инициатива е одобрена от Светия Синод (Св. Синод) през 1917 г., като се обмисля и изготвянето на Синодален правилник за уредба и ръководство на социалната и благотворителната дейност на Църквата в страната (Василев 2005: 48–72).

През 1919 г. е изработен „Устав за уредба и ръководство на Православните Добротворно-Просветителни Братства в България“, който стои в основата на организирането на благотворителната дейност във всички енории. Неговото утвърждаване става през 1923 г. Според чл. 4 на Устава една от важните задачи на православните братства е „да държи списък на бедните и нуждаещите се енорияши и да ги подпомага морално и, ако е възможно, и материално (чрез парични помощи, чрез плащане на лекарска визитация и лекарства за бедните болни и чрез трапезарии)“. Епархийското събрание на братствата, което се свиква периодично, има за цел: „да узаконява средства, които Братствата трябва да събират за общите благотворителни и просветни начинания в епархията“; „да взема инициатива за откриване и уреждане приюти за старци, деца и недъгави от пределите на епархията“; „да открива в епархийските градове домове за подслон и почивка на приходящи бедни, предимно членове на братството“ (чл. 21). Ръководството на братството в лицето на настоятелството „пропагандира идеята за взаимно спомагане, както и нуждата от участие в благотворителните дела на Братството, по християнски дълг, към бедните и нуждаещите се“ (чл. 10).

Сред задачите на Общия събор на братствата е „да препоръча мерки за успеха на общата църковно-народна благотворителност и просвета, с оглед на общото религиозно и морално издигане както на членовете на Братствата, така и на целия православен български народ“ и „да вземе инициатива за създаване на една обща църковно-народна кооперация с благотворителна и просветна цел за нуждите на енорийските църкви и членове на енорийските Братства, средствата на които могат да се използват за успеха на тая кооперация“ (чл. 23). Св. Синод „дава всички нареждания по общото управление на Братствата, комбинира и съгласува тяхната дейност, грижи се за правилното и успешно развитие на цялата църковно-народна благотворителна и просветна организация“ (чл. 28).

В текста на чл. 29 се разглеждат въпросите, свързани с уреждането и ръководството от Св. Синод на централна каса за църковно-народна благо-

творителност и просвета като се подчертават нейните функции: „да подпомага Православните Братства в техните мероприятия по благотворителното и просветно дело“; „да отваря и съдейства за отваряне и поддържане на просветни и благотворителни заведения“; „да издава и съдейства за издаване и разпространение на книги, списания и вестници за християнска просвета и култура на народа“ (Църковен вестник 1923: бр. 13, 4–7.).

През 1926 г. се създава Общият съюз на православните християнски братства в България, една от основните цели на който е създаването на благотворителни заведения в цялата страна. Така в периода между двете световни войни се тръгва към планомерно и целенасочено организиране на благотворителната дейност на БПЦ.

В духа на така наложената тенденция през ноември 1934 г. временно управляващият Търновска епархия Знеполски епископ Софроний обявява пред обществеността амбициозен план за осъществяване на благотворителни инициативи от църковните и прицърковните институции на територията на Търновска епархия. В Програмата за работа на Православните християнски братства особен акцент се поставя върху тяхната благотворителна дейност, практическите измерения на която се свързват с: внасянето на парични средства извън членския внос в касата; образуване на комисии, които да издирват в района на братството „истински бедните, сираците, вдовиците, безработните, страдащи и нуждающи се и незабавно да долагат на свещеника ръководител, та да се помогне навреме, като се събират и приходи“.

Сред задачите на братствата са: посещаването на болници, приюти, затвори с цел „да раздадат нещо, например духовна книжина, да утешат, ободрят, обнадеждат“; поемане грижите за лекуване, а при смърт поемане разносните по погребението на „крайно бедни енориаши на храма, при който се намира братството“; установяване на контакти с лекари, които „безплатно да лекуват бедни с бележки от Братството и с аптекари, които да продават на костуема цена лекарства на бедни с бележка от Братството“; откриване на детски дневен приют, където майките работнички могат да оставят децата си, докато са на работа; откриване на трапезарии или кухни за бедни деца и възрастни. В случаите, когато е невъзможно организирането на дневен приют или трапезарии, се призовават по-заможните членове на Братството „да приемат на храна в своя дом някое бедно дете или възрастен“, както и да се ангажират с обгрижване през деня „по някое дете на работнички, които поради работата си са принудени да оставят децата си на улицата, или да ги заключват вкъщи“. Посочва се възможността по време на големите християнски празници Коледа и Великден братството да облече или да obuе някое бедно дете или възрастен.

Сред инициативите, които трябва да се осъществяват от църковните служители, православните братства, учителите-ръководители на детски и ученически православни християнски дружества, са организирането на църковни детски хорове, забавачници, детски градини, детски игрища и детски летовища.

Особено внимание се обръща на създаването на църковни старопиталища и сиропиталища. В програмата се подчертава, че църковната благотворителност „трябва да бъде обществено организирана от църковните органи и институти. Църковната благотворителност е една социална християнска и християнизаторска работа, тъй необходима в днешно време. Тя трябва да бъде явна и разумна” (В. Търновска митрополия 1934: бр. 19, 6-11).

Средства за реализирането на социалната дейност на Търновската митрополия се набират в три благотворителни фонда: „Епархийски църковни нужди”; Епархийско сиропиталище „Пеню и Мария Велкови” и „Епархийски манастири”. В литературата като основен приходоизточник се посочва Търновската епархийска свещоливница, чиято печалба се разпределя в различни фондове, като 40% постъпват в основния благотворителен фонд „Епархийски църковни нужди”. Значителни суми за издръжката на социалните заведения се събират от даренията на гражданите, както и от постоянно изнасяните от православните християнски дружества утра, сказки и др. Третият основен източник са епархийските манастири. Тяхното икономическо състояние позволява след приспадането на разходите по самоиздръжката им, значителни суми да се предоставят на епархийските благотворителни фондове (Малев 2006: 72).

Информация за благотворителната дейност в Търновска епархия към 1935 г. се съдържа в изложение до Св. Синод на БПЦ. Според изнесените данни на нейната територия действат 26 православни християнски братства с 2049 членове. По духовни околии те са разпределени по следния начин: Търновска духовна околия – 1 градско и 7 селски; Габровска духовна околия – 1 градско и 3 селски; Горнооряховска духовна околия – 2 градски и 2 селски; Дряновска духовна околия – 2 градски и 1 селско; Еленска духовна околия – 1 градско и 1 селско; Никополска духовна околия – 1 градско; Свищовска духовна околия – 1 градско и 2 селски; Севлиевска духовна околия – 1 градско. В православните християнски братства членуват: 424 души в Търновска околия; 351 души в Габровска околия; 463 души в Горнооряховска околия; 256 души в Дряновска околия; 170 души в Еленска околия; 22 души в Никополска околия; 238 души в Свищовска околия; 125 души в Севлиевска околия.

Като осъществени благотворителни инициативи в Търновска духовна околия се посочват: старопиталището при Присовския манастир (основано през 1908 г.), в което към този момент има 27 старци; Църковната забавачница „Св. Богородица” в гр. В. Търново – Асенова махала, учредена на 1 декември 1934 г. и издръжана от църковното настоятелство при църквата „Св. Богородица”, в която се оказва помощ на 15 деца на работнически и безработни семейства; църковното детско летовище при Къпиновския манастир „Св. Никола”, създадено през 1934 г. с издръжката на Търновската митрополия, в което на две смени преминават 80 деца на бедни и изнемогващи семейства (ДА – В.Т.: ф. 74 К, оп. 1, а.е. 273, л. 17).

В Габровска духовна околия благотворителната дейност е свързана с: църковната забавачница, основана през 1931/1932 г. и издръжана от църковното

настоятелство при църквата „Св. Йоан Предтеча”, в която през 1934 г. са приети 45 деца; приюта за старци в Габрово, учреден през 1929 г. и издържан от Православното християнско братство „Св. Богородица”, където намират подслон 15 души; безплатната църковна трапезария за бедни деца при Втора прогимназия в гр. Габрово, основана през 1934 г. и поддържана от настоятелството при съборната църква „Св. Богородица”, в която през същата година се хранят 55 деца. За Горнооряховска околия е посочена създадената в началото на 1934 г. безплатна ученическа трапезария за бедни ученици, издържана от Православното християнско братство „Св. Иван Рилски”, в която намират прием 40 „надеждни бедни деца”.

Изброени са и учредените благотворителни и просветни фондове при Търновската митрополия: фонд „Благотворително-просветен” (1923 г.); фонд „Духовни училища” (1923 г.); фонд „Епархийски църковни нужди” (1930 г.); Фонд „Епархийски формуляри” (1924 г.), преименуван на „Спомагателен фонд” (1929 г.); Фонд „Постройка на митрополия” (1923 г.) преименуван през 1930 г. на „Епархийски сгради”; Фонд „Епархийско сиропиталище „Пеню и Мария Велкови” (1923 г.); Фонд „Манастирски стопанства” (1923 г.) преименуван през 1929 г. на „Епархийски манастири”; Фонд „Митрополит Климент” (1923 г.); Фонд „Митрополит Антим” (1933 г.) (ДА – В.Т.: ф. 74 К, оп. 1, а.е. 273, л. 18).

През 1935 г. се утвърждава „Правилник за реда и управлението на църковните летовища на В.-Търновската митрополия”. В чл. 3 се посочва, че в тях се приемат деца на „крайно бедни и безработни родители”, като се предпочитат тези, които са членове на детските и ученическите православни християнски дружества. Летуването на децата се организира в смени, всяка от които продължава 20–30 дни. Според чл. 6 издръжката на летовищата се поема от Търновската митрополия, православните християнски братства и църковните настоятелства. Летовищата се управляват от духовни лица – управител, ръководители учители, учителки и лекар. Ръководителите са и възпитатели в летовището. Те се назначават от епархийския архирей, като се предпочитат учители и учителки, ръководители на православни християнски детски и ученически дружества (Правилник за реда 1935: бр. 12-13, с. 9).

Благотворителната дейност на БПЦ през втората половина на 30-те години се осъществява в условията на разширяване ролята на държавата в сферата на социалните дейности (Николова, Стоянова 2009: 240–264). През ноември 1934 г. е обнародвана Наредба-закон за обществено подпомагане, според чл. 8 на която „върховното ръководство и надзор върху всички държавни, общински, обществени и частни начинания и служби за обществено подпомагане принадлежи на министъра на вътрешните работи и народното здраве”. При Министерството на вътрешните работи и народното здраве (МВРНЗ) се учредява Висш съвет за обществено подпомагане, в който участва и представител на Св. Синод (чл. 11). Всички дружества, съюзи и организации за обществено подпомагане се намират под надзора и ръководството на държавната служба

за обществено подпомагане (чл. 22). В чл. 23 се визира задължението всяка организация по обществено подпомагане да представи устава си за утвърждаване от МВРНЗ. В Наредбата-закон се уточнява съдържанието на понятието „нуждаещ се” по следния начин: „всеки, който няма възможност сам или чрез помощта на онези свои близки, които по действащите закони са длъжни да се грижат за неговата издръжка, да задоволява своите и на своите близки жизнени потребности или поради телесен или душевен недостатък не може със собствени средства и труд и без чужда помощ да поддържа своето съществуване”. Общественото подпомагане в различните административно-териториални единици се осъществява под надзора на съответните длъжностни лица – областни директори, околийски управители, кметове (ДВ 1934: бр. 196).

Прилагането на Наредбата-закон осигурява възможността благотворителните заведения с утвърдени устави да получават известни суми за настанените в тях питомци от областните инспектори на общественото подпомагане въз основа на удостоверения от съответните общински управления, че нуждаещите са действително бедни от първа категория. На тази основа се осъществява съвместната дейност между Търновската митрополия, респективно управителните тела на църковните благотворителни заведения, и държавната служба по обществено подпомагане¹.

В условията на изграждане на авторитарния режим в България държавната власт се опитва да наложи контрол над всички дружества и организации в страната. Според приетата през 1938 г. Наредба-закон за държавен надзор върху дружествата и сдруженията съществуващите до този момент дружества с идеална цел трябва да представят за преутвърждаване своите устави в двумесечен срок от влизането ѝ в сила. С този нормативен документ се засилва политическият контрол на държавата върху организациите, които осъществяват благотворителна дейност.

Една от най-успешните благотворителни инициативи на Търновската митрополия през втората половина на 30-те години е основаването на Епархийското сиропиталище „Пеню и Мария Велкови”, което според изследователите е „единственият в страната църковен приют за сираци” (Николова, Стоянова 2009: 270). Началото е поставено с дарението от 102 000 лв. на търновския търговец и индустриалец П. Велков през 1916 г. През 1923 г. Епархийският съвет учредява фонд „Епархийско сиропиталище Пеню и Мария Велкови”, който

¹ В документите, отнасящи се до благотворителната дейност на Църквата, съхранявани в ДА – В. Търново, се съдържа достатъчно информация за оказваната финансова подкрепа от създадения специален фонд за обществено подпомагане към МВРНЗ. Изискванията към обема на статията не позволяват да бъде направен задълбочен анализ на формите на взаимодействие между държавата и църквата в областта на социалната дейност, но в редица случаи отпусканите от държавата суми са значителни и надвишават тези, с които разполага Църквата.

през следващите години нараства. На 13 септември 1936 г. официално е открито Епархийското сиропиталище. Неговата история е пример за съпричастността към реализирането на тази благородна благотворителна инициатива на държавата, общината и търновската общественост (Енциклопедия Дарителството... 2011: 529–530; Денчева 2000: 236–239).

Новата нормативна уредба предизвиква известни трудности при осъществяване на социалната мисия на Търновската митрополия в края на 30-те години. Върнат е уставът на Епархийското сиропиталище „Пеню и Мария Велкови”, тъй като то не е сдружение за обществено подпомагане, а е под ръководството на Епархийския духовен съвет, респективно на Търновската митрополия. Поради тази причина църковното ръководство взема решение да се основе една нова организация с устав, отговарящ на Наредбата-закон за обществено подпомагане, на която да се възложи да урежда и издържа Епархийското сиропиталище „Пеню и Мария Велкови” във В. Търново.

На 3 юли 1939 г. митрополит Софроний свиква ръководителите на православните християнски братства и представителите на църковните благотворителни заведения, издържани и уреждани от Търновската митрополия и от православните християнски братства на учредително събрание, целта на което е основаване на организацията Епархийска православна братствена общност със седалище В. Търново. Чл. 4 от приетия устав санкционира нейното право да открива, обзавежда и издържа нови или да подпомага съществуващите благотворителни заведения за лица от 0 до 18 години и за лица над 18 години. Председател е Търновският митрополит. В чл. 38 се посочва, че при разпускане на организацията всичките имоти остават на Търновската митрополия. Предвижда се Епархийският съвет в бъдеще да дава помощи от фондовете си чрез Епархийската православна братствена общност (ДА – В.Т.: ф. 74 К, оп. 1, а.е. 516, л. 38–40).

Епархийското старопиталище в Присовския манастир „Св. Архангел Михаил”, което използва за своята издръжка имотите на Къпиновския манастир „Св. Никола”, на Плаковския манастир „Св. пророк Илия”, на Присовския манастир „Св. Архангел Михаил”, а от 1940 г. и на Килифаревския манастир „Св. Богородица”, за да запази своето съществуване трябва да се ръководи от новосъздадената организация Благотворително духовно братство „Св. Архангел” със седалище Присовския манастир. Според устава председател на организацията е Търновският митрополит. Предвижда се старопиталището и църковните детски летовища от 1 януари 1940 г. да се ръководят от Устава на Братството и специални правилници за вътрешния ред на тия заведения, изработени от неговия Управителен съвет (ДА – В.Т.: ф. 74 К, оп. 1, а.е. 516, л. 40-41).

Така в годините на Втората световна война благотворителната и социалната дейност на Търновската митрополия се осъществява чрез Епархийска православна братствена общност и Благотворително духовно братство „Св. Архангел”. В информация до Св. Синод от 28 март 1940 г. за положението в

епархията през 1939 г. се съдържат данни и за състоянието на благотворителността. Отразено е съществуването на 120 православни християнски братства, 10 от които издържат самостоятелно заведения за обществено подпомагане. Братствата са подпомогнали 883 души в размер на 134 897 лв. Посочени са следните самостоятелни благотворителни институции и настанените в тях лица: Епархийско сиропиталище „Пеню и Мария Велкови“ (35 кръгли сираци на възраст 7–14 години); Епархийско старопиталище „Св. Архангел Михаил“ при Присовския манастир (40 старци); Дом-работилница за глухоними в Петропавловския манастир, основан през 1937 г. (15 младежи); старопиталище в гр. Габрово, уредено и издържано от Православно християнско братство „Покров пресвета Богородица“ (15 старци и старици); нощен подслон в гр. Дряново, организиран от Православно християнско братство; Девически пансион при девическия манастир „Св. Благовещение“ – гр. Габрово (40 ученички); Дневен детски дом за работнически деца при същия манастир, който се посещава от 80 деца; народна кухня в Търново, където получават ежедневно храна 60 души, организирана от Православно християнско дружество „Св. Петка“; безплатна ученическа трапезария в Г. Оряховица, създадена от православните християнски братства в града; безплатни ученически трапезарии в с. Ресен, Килифареве, Стражица, Добри дял, Плачковци, издържани съвместно от местните православни братства и училищните власти.

Търновската митрополия поддържа през летния сезон 2 детски църковни летовища в Къпиновския и Плаковския манастири с 4 смени от по сто деца или всичко 400 деца. Освен това всяко църковно настоятелство предвижда в бюджета си по 3% за милостиня и просвета, които суми се изразходват за просветни и благотворителни цели (ДА – В.Т.: ф. 74 К, оп. 1, а.е. 273, л. 36–37).

На заседание на Управителния съвет на Епархийската православна братствена общност, проведено на 25 февруари 1943 г., се приема отчет за времето от юли 1939 г. до края на 1942 г. В него е отразена цялостно работата във всички съществуващи до този момент благотворителни дейности, както и новите начинания в тази сфера. Подробно е изложена работата по закупуване на терен и изграждане на новата сграда на Епархийското сиропиталище „Пеню и Мария Велкови“ (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 20, л. 22)².

² През 1940 г. Епархийската православна братствена общност утвърждава проекта на арх. Виктория Ангелова за нова сграда на Епархийското сиропиталище. Към този момент се преценява, че ще са необходими около 3 млн. лв. за реализирането на това начинание, разпределението на които е следното: 600 000 лв. – от фонд „Епархийско сиропиталище „Пеню и Мария Велкови“; 1 000 000 лв. – по петгодишния държавен строителен план за обществено подпомагане, утвърден от Министъра на вътрешните работи и народното здраве с № 1055 от 22 февруари 1939 г.; 1 400 000 лв., предвидени за сиропиталището по фонд „Епархийски църковни нужди“ (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 1, л. 63). В хода на строителството се появява необходимостта от търсенето на допълнителни

През посочения период започва осъществяването на проекта за създаване на Трудова колония за семейства на картотекирани слепи в Килифаревския манастир. Неговото реализиране е конкретен и характерен пример за сътрудничеството на Църквата и държавата в областта на социалната дейност. Създаването на колонията за слепи се определя като „опит на държавната служба за обществено подпомагане, който общността технически провежда”. Ремонтването на сградния фонд и обзавеждането с необходимия инвентар на стопанството се осъществява съвместно от представители на Общността и на Областната служба за обществено подпомагане. Първото семейство се настанява през май 1941 г., въпреки че публичното оповестяване на създадената колония е през 1940 г. Макар в Килифаревския манастир да са осигурени условия за пребиваване на 60–70 души, на 1 юли 1942 г. колонията преустановява дейността си поради невъзможността да бъдат задържани семействата в нея (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 20, л. 23).

В писмо от Епархийската православна братствена общност до МВРНЗ (отделение за обществени грижи) от 25 юни 1942 г. като най-важна причина за напускането на колонията се посочва обстоятелството, че „тези бедни семейства на слепи не са навикнали на труд и дисциплина, както изисква трудовата колония, а искат да живеят както досега: в свободни занимания, мизерия, лишения и просия”. Едновременно с това се поставя въпросът за откриване в бъдеще на друго самостоятелно благотворително заведение в манастира, каквото може да бъде дом-работилница за глухонemi момичета (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 3, л. 141).

Пример за сътрудничество между Църквата и държавата е откритият в началото на февруари 1941 г. Детски клуб „Св. патриарх Евтимий”, за който клонът на Съюза за закрила на децата в България отстъпва безплатно един етаж от ползваната от него сграда във В. Търново (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1,

средства, поради което Епархийската православна братствена общност в писмо до министъра на вътрешните работи (отделение за обществени грижи) моли да бъде отпусната от касата Обществено подпомагане сумата 2 500 000 лв. по бюджета ѝ за 1942 г., за да може да се доизкара новата сграда (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп.1, а.е. 3, л. 75). В усилията да се осигури финансово построяването на новото сиропиталище Търновският митрополит се обръща с молба до областния директор в Плевен да нареди вписването на „някоя сума в общинските бюджети” при гласуването им в полза на изграждащото се областно сиропиталище „Пеню и Мария Велкови” във В. Търново (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 2, л. 4). Запазените документи свидетелстват, че голяма част от общините действително гласуват различни суми в своите бюджети за подпомагане на благородната кауза (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 2, л. 6, 8, 12, 13, 30, 50). Отделни граждани, като индустриалеца Михаил х. Славчев, също правят дарение в подкрепа на Епархийското сиропиталище (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 2, л. 87). Изложените факти безусловно разкриват единодействието на Църква, държава, общини и общество в реализирането на общополезни инициативи, каквато е строителството на новата сграда на Епархийското сиропиталище.

а.е. 20, л. 23). Тази инициатива има за цел осигуряване подготовката за училище на деца от крайно бедни семейства под ръководството на учители всеки следобед, като им се осигурява и безплатна закуска (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 1, л. 64). Ръководството на Епархийската православна братствена общност споделя разбирането, че „Цялата обстановка и система на възпитание и обучение в клуба трябва да носи домашен, а не училищен характер” (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 1, л. 101).

На същото заседание на Управителния съвет се обсъжда въпросът за сливане на двете благотворителни организации – Епархийската православна братствена общност и Благотворителното духовно братство „Св. Архангел”, което издържа Епархийското старопиталище в Присовския манастир, и Комитета „Дом-работилница за глухонеми” в Петропавловския манастир. Проведените разговори с държавната служба по обществено подпомагане, постъпилите искания от страна на духовното братство, както и обстоятелството, че преобладаващата част от членовете на ръководствата на тези организации са едни и същи лица, стоят в основата на решението на Управителния съвет на общността за тяхното обединение (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 20, л. 29).

Въпросът се обсъжда на общото годишно събрание, проведено на 26 февруари 1943 г. Митрополит Софроний, който е по право председател едновременно както на общността, така и на духовното братство и на комитета, обяснява на присъстващите, че сливането е наложително с оглед единството в работата на полето на благотворителността. Взема се решение Епархийската православна братствена общност да приеме Благотворителното духовно братство „Св. Архангел” и Комитета „Дом-работилница за глухонеми” с всичките им активи и пасиви и да поеме ръководството както на Епархийското старопиталище, така и на Дома-работилница за глухонеми (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 21, л. 4).

На 17 май 1943 г., на заседание на Управителния съвет, се обсъжда писмото на Отделението за обществени грижи при МВРНЗ, с което се съобщава за откриването на допълнително земеделско училище за сираци в Килифаревския манастир по предложение на Епархийската православна братствена общност, както и на два клона на сиропиталището за момичета в девическите манастири в с. Арбанаси и с. Мерданя. Категорично се прокарва разбирането за необходимостта от земеделско училище и от девическите сиропиталища и се заявява готовността да се подкрепят тези инициативи на държавата (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 20, л. 34).

На 15 септември 1943 г. отново се разглежда въпросът за откриване на сиропиталище в девическия манастир „Св. Никола” в Арбанаси, тъй като Министерството съобщава за отпускане на сумата от 85 000 лв. за реализирането на това начинание. Съмнението, че тази сума би покрила нуждите на новото сиропиталище, и констатацията, че касата на Общността не разполага с никакви средства за посрещане на евентуални допълнителни разходи,

определят преценката на съвета, че в този момент не е възможно да се открие сиропиталище и решението предвидените суми, ако са получени, да бъдат върнати обратно (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 20, л. 36).

През есента на 1943 г. продължават да се обсъждат възможностите за откриване на нова социална институция в Килифаревския манастир след неуспеха с Трудовата колония за слепи. Направените от страна на МВРНЗ предложения за създаване на старопиталище за интелигентни мъже и жени или Дом за морално застрашени момичета не се възприемат от Съвета на Епархийската общност, който продължава да отстоява убедено идеята за необходимостта от изграждането в манастира на земеделско училище за сираци от цяла България (ДА – В.Т.: ф. 771К, оп. 1, а.е. 20, л. 38, 39).

Обобщаващи данни за благотворителната дейност на Църквата за периода 1935–1945 г. са публикувани на страниците на сп. „Търновски епархийски вестни“ през 1945 г. За това време през образцовото Епархийско сиропиталище „Пеню и Мария Велкови“ преминават 88 деца сирачета, от които 8 получават стипендии да продължат образованието си, а в Епархийското старопиталище „Св. Архангел Михаил“ в Присовския манастир намират подслон 250 старци. Свое утвърдено място сред благотворителните инициативи на Църквата има и Дом-работилница за глухонemi момчета, през който преминават 60 глухонemi, от които 15 получават право за калфи столари. В открития през 1936 г. Детски дневен дом за работнически деца в Габрово за посочения период намират прием 720 деца, а в открития през 1937 г. Девически православен пансион при манастира „Св. Благовещение“ – 198 ученички. В църковните летовища в манастирите „Св. Илия“ и „Св. Никола“ през това време летуват 2020 деца на бедни и работнически семейства. Православното християнско братство „Св. Петка“ във В. Търново поддържа народна кухня, в която ежедневно се хранят 60 бедни граждани. Това братство има и дом-странноприемница, където намират подслон 15 000 посетители на града. Безплатна ученическа трапезария за 50 бедни ученици се поддържа от Православното християнско братство „Св. Иван Рилски“ в Г. Оряховица. Детски трапезарии организират и издържат православните християнски братства в с. Добри дял (за 30 деца) и с. Ресен (за 60 деца). През 1941 г. във В. Търново се открива Детски ученически клуб „Св. патриарх Евтимий“, където 60 деца се подготвят за училище под ръководството на учител и получават всекидневно безплатна закуска (Вяра, думи и дела 1945: бр. 8–9, 9–10).

В условията на новата политическа обстановка след 9 септември 1944 г. настъпва съществена промяна в отношенията между отечественофронтовския режим и БПЦ. Държавата предприема стъпки за ограничаване присъствието на Църквата в сферата на благотворителността. Въпреки това на XIV събор на православните християнски братства в България в началото на август 1945 г. се отчита, че в страната има 1000 братства с около 50 000 членове (70% – мъже и 30% – жени). Тяхната благотворителна дейност е свързана с раздаването на около 4 000 000 лв., като са подпомогнати около 15 000 нуждаещи се. Според

изнесените данни три братства издържат сиропиталища със 129 деца, а други три – детски домове. Девет братства носят отговорността за поддържането на старопиталища с 365 старци, а шестнадесет братства организират трапезарии с 2489 деца. Общо за благотворителни цели са изразходвани 16 000 000 лв. (Църковен вестник 1945: бр. 38–39).

През 1946 г. на територията на Търновска епархия действат 24 православни християнски братства. Най-големите са „Св. Петка” във В. Търново (556 членове), „Св. Димитър” в с. Бяла черква (132 членове), „Св. Вм. Димитрий” в с. Кесарево (161 членове), „Св. Антоний Велики” в с. Килифарево (261 членове) (ДА – В.Т.: ф. 74К, оп. 1, а.е. 465, л. 97). На страниците на „Търновски епархийски вестник” през 1944 и 1945 г. се публикуват сведения за благотворителната дейност на търновското Православно братство „Св. Петка”, което поддържа народна кухня, осигуряваща безплатно храна на бедни търновски граждани, и странноприемница, в която преспиват безплатно „всички бедни гости” на В. Търново (Какво върши 1944: бр. 1, с. 7; Из годишния отчет 1945: бр. 3, с. 8). Православното братство „Св. Антоний Велики” в Килифарево през 1945 г. подпомага 10 души крайно бедни с храна за 5000 лв., осигурява 15 000 лв. за лекарства и визити на лекари на бедни и внася 20 000 лв. за Заема на свободата (ДА – В.Т.: ф. 74К, оп. 1, а.е. 465, л. 19).

За трудностите и проблемите, които стоят пред православните християнски братства при изпълнение на задълженията им за успешно разгръщане на социално-благотворителна дейност, свидетелстват информации на енорийски свещеници от различни села в епархията. През ноември 1947 г. енорийският свещеник в с. Момин сбор посочва, че липсата на дейност през 1946–1947 г. се дължи на отказа за членуване в братството. Примамливите обещания за държавни служби ориентират младежите към партийните организации. Заключение е ясно: „В нашите братства не виждаха онези придобивки, които им даваха партиите, а и от друга страна – страхуват се да не би да бъдат преследвани и спъвани в разните свои частни почини” (ДА – В.Т.: ф. 74К, оп. 1, а.е. 395, л. 15). Подобно е положението във Вишовград, където „в голямото си мнозинство станаха партийци и партийки, а останалите мълком се отказаха” (ДА – В.Т.: ф. 74К, оп. 1, а.е. 395, л. 16). В информацията за Калтинец също се посочва, че образуваните многобройни политически организации са погълнали „почти всичко старо и младо, което задължително членува и усилено работи в тях” (ДА – В.Т.: ф. 74К, оп. 1, а.е. 395, л. 36).

В новата социално-политическа ситуация Църквата и братствата ориентират благотворителната си дейност в нетрадиционна до този момент сфера на подпомагане. В информация на Православното християнско братство „Покров пресв. Богородица” се посочва отпускането от касата на братството 10 000 лв. за подготовка на подаръци за бригадирите от 2 батальон на Националната строителна бригада „Г. Димитров” на обект Хаинбоаз. На 14 август се взема решение за предоставяне на сума от 1710 лв. на председателя на православното братство

в Разград в помощ на пострадалите от наводнението (ДА – В.Т.: ф. 74К, оп. 1, а.е. 395, л. 48).

С приемането на Закона за бюджета за 1946 г. се спират средствата, които БПЦ получава в помощ при осъществяване на благотворителната си дейност. Направените опити от страна на Св. Синод за водене на разговори с Министерството на социалната политика не постигат успех и през есента на 1946 г. на официалното запитване от страна на Св. Синод се получава отговор, че съществуващата към Министерството каса за обществено подпомагане е закрыта, а средствата са прехвърлени към бюджета на Министерството на социалната политика (Калканджиева 2002: 111).

Министърът на социалната политика издава Заповед № 61 от 19 март 1946 г., с която се нарежда от 1 април същата година директорите и възпитателите в сиропиталищата да бъдат назначавани и да получават заплащане от министерството (Калканджиева 2002: 111–112). В писмо № 1763 от 5 април 1946 г. на Св. Синод до Министерството на социалната политика ясно се посочва, че с приложението на Заповед № 61 от 19 март се извършва „фактически изземване на сиропиталищата от ведомството на Църквата”. Констатира се тенденция на прокарване от страна на държавата ограничение по отношение и на други църковно-благотворителни инициативи – дневни детски домове, детски летовища и др. Направен е следният извод: „Това стесняване правото и дълга на Църквата да благотвори както свободно, тъй и чрез заведения за обществено подпомагане, е равнозначно с ограничаване на нейното право на съществуване”. В изложението се признава, че „държавата и общините са подпомагали със своите средства някои от благотворителните заведения”, но се посочва, че ако това е основание за посегателство на църковните заведения за обществено подпомагане, то Църквата заявява, че „се отказва от всякаква материална подкрепа от държавата и общините и ще се труди сама със свои средства да издържа заведенията си” (Църковен вестник 1946: бр. 19).

През януари 1947 г. е приет и обнародван в „Държавен вестник” „Правилник за уредба и ръководство на общежития за сираци”, с който се игнорира участието на Църквата в тази сфера на благотворителността. Сред целите, които се поставят пред посочените по-горе институции, е да формират в питомците „научен мироглед в съгласие с поставената цел на народните училища” (чл. 2). Според чл. 13 всяко общежитие за сираци се управлява от директор, назначен и „непосредствено подчинен” на Министерството на социалната политика. Възпитателският персонал също „се назначава и контролира от Министерството на социалната политика” (чл. 15). В същото време се подчертава, че възпитателите трябва да имат качество на „редовен учител в детски дом, на първоначален учител, на прогимназиален или гимназиален учител” (чл. 16) (ДВ 1947: бр. 9).

Държавата се намесва в църковната дейност при уреждане на детските летовища. Във връзка с организацията на детските летовища в Плаковския

манастир „Св. Илия” и Къпиновския манастир „Св. Никола” възниква конфликт между околийския летовищен комитет, оглавяван от околийския училищен инспектор, и представителите на Търновската митрополия, която до този момент е осигурявала финансовата издръжка и възпитателската дейност в тях. Причина за появилите се разногласия е опитът на околийския училищен инспектор да назначи персонал и наложи програма в летовищата без да се съобразява с изискванията на Търновската митрополия, която ръководи летовищата в продължение на 10 години (ДА – В.Т.: ф. 74К, оп. 1, а.е. 45, л. 70).

Макар и изправена пред редица трудности Търновската митрополия обявява намерението си през 1947 г. да открие летовища в следните манастири на Търновска епархия: Плаковския манастир „Св. пророк Илия” (2 смени, от които една за деца на работници); Къпиновския манастир „Св. Никола” – за деца на свещеници; девическия манастир „Св. Богородица” (Арбанаси) – девическо летовище; Килифаревския манастир „Св. Богородица” – за сираците от Епархийското сиропиталище; Батошевския манастир „Успение пресв. Богородица” – за деца от Севлиево чрез дружество „Здравец”; Соколския манастир „Св. Богородица” – за работници от Габрово чрез „Отдых и култура”; Преображенския манастир и др. (Търновски епархийски вестн. 1947: бр. 10, 8–9).

В новата политическа обстановка продължава да осъществява благотворителната си дейност Епархийската православна братствена общност. На 18 април 1945 г. се взема решение за закриване на Дом-работилница за глухоними в Петропавловския манастир, тъй като не са събрани достатъчно питомци (ДА – В.Т.: ф. 771 оп. 1, а.е. 20, л. 42–43). В отчета за изминалата 1945 г. се отразява дейността на Детския ученически клуб – детска занималня „Св. патриарх Евтимий” във В. Търново (посещавана от 30 деца), Епархийското сиропиталище „Пеню и Мария Велкови” и Старопиталището при Присовския манастир (ДА – В.Т.: ф. 771 оп. 1, а.е. 20, л. 45–46).

Посегателството на отечественофронтовския режим върху църковната собственост се явява ефективно средство за ограничаване присъствието на БПЦ на полето на благотворителността. Подробни сведения за неправомерните действия на властта в тази посока се съдържат в изложение на митрополит Софроний до Екзарх Стефан от 29 септември 1945 г. В него се излагат факти, отнасящи се до: опита да бъде отнето Епархийското сиропиталище „Пеню и Мария Велкови”, за да бъде използвано за дневен детски дом; идеята да се закрие Епархийското старопиталище „Св. Архангел Михаил” при Присовския манастир и в него да се прехвърли болницата за душевно болни от гр. Бяла; закриването на Девическия пансион при манастира „Св. Благовещение” и Детския дневен дом за работнически деца в Габрово поради отнемането на сградата от комитета на Отечествения фронт; изнемане инвентара на безплатната ученическа трапезария, организирана от Православното християнско братство „Св. Ив. Рилски” в Горна Оряховица, както и притежавания от него църковен салон (Дончева 2013: 446–448).

Съгласно Окръжно № 1357 от 1 март 1948 г. на Министерството на труда и социалните грижи двете църковно-благотворителни заведения – Епархийското сиропиталище във В. Търново и Епархийското старопиталище в Присовския манастир преминават изцяло на издръжка и ръководство на Министерството. За тази цел комисии, назначени от Търновската митрополия, съставят необходимите констативни протоколи за касовата наличност и имущество на двете благотворителни заведения, които изпращат в Министерството на труда и социалните грижи (ДА – В.Т.: ф. 771 оп. 1, а.е. 8, л. 84).

С приемането на Закона за изповеданията през 1949 г. се слага край на благотворителната дейност на БПЦ. Според чл. 21 на Закона изповеданията не могат да откриват болници, сиропиталища и други подобни заведения. Тези, които са създадени преди приемането на закона, преминават под управлението на Министерството на народното здраве или Министерството на труда и социалните грижи, а техните движими и недвижими имущества стават държавна собственост.

На базата на изложените факти могат да бъдат направени определени изводи. Във времето след Първата световна война се поставя началото на организираното провеждане на благотворителната дейност на БПЦ. През втората половина на 30-те и началото на 40-те години на XX в. в Търновска епархия се разгръща интензивна и ползотворна работа в сферата на благотворителността и Църквата се очертава като деен фактор в осъществяването на полезни инициативи, насочени към преодоляване на съществуващите в обществения живот социални проблеми. Подемът в разгръщането на благотворителното дело на Църквата е свързан с името на митрополит Софроний. До 9 септември 1944 г. БПЦ и държавата си сътрудничат на полето на благотворителността.

С идването на Отечествения фронт на власт на 9 септември 1944 г. настъпва съществена промяна в отношенията между БПЦ и държавата. Постепенното ограничаване на ролята на Църквата в обществения живот намира израз и в нейното изтласкване от сферата на благотворителността. Различни са формите и методите, които се използват в тази посока: от отнемане на църковни имоти, налагане на нови правила в ръководството на детските летовища, спиране на държавните средства за подпомагане на благотворителните и инициативи и разстройване дейността на православните християнски братства до цялостно преминаване на благотворителната дейност в ръцете на държавата. По този начин БПЦ е лишена от възможността да осъществява своята благотворителна и добротворческа мисия в обществото. Държавата поема цялата отговорност по ръководството, организацията и провеждането на социалното подпомагане на всички нуждаещи се.

ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

Извори / Primary Sources:

Архивни източници / Archival sources:

ДА – В.Т.: Държавен архив – Велико Търново. [ДА – В.Т.: Darzhaven arhiv – Veliko Tarnovo]

Периодичен печат / Press:

В. Търновска митрополия 1934: В. Търновска митрополия №7599/15.11.1934, В. Търново. До Всеблагоевнейните архиерейски наместници, благоговейните енорийски свещеници, Всечестните игумени и преподобните игумении в Търновска епархия. // *Търновски епархийски вестни*, 1934, бр. 19, 6-11. [**V. Tarnovska mitropoliya 1934:** V. Tarnovska mitropoliya №7599/15.11.1934, V. Tarnovo. Do Vseblagogoveynite arhiereyски namestnitsi, blagogoveynite enoriyski sveshtenitsi, Vsechestnite igumeni i prepodobnite igumenii v Tarnovska eparhiya. // *Tarnovski eparhiyski vesti*, 1934, br. 19, 6-11.]

Вяра, думи и дела 1945: Вяра, думи и дела. // *Търновски епархийски вестни*, 1945, бр. 8–9, 9-10. [**Vyara, dumi i dela 1945:** Vyara, dumi i dela. // *Tarnovski eparhiyski vesti*, 1945, br. 8–9, 9-10.]

ДВ 1934: Държавен вестник, бр. 196, 28 ноем. 1934. [**DV 1934:** Darzhaven vestnik, br. 196, 28 noem. 1934.]

ДВ 1947: Държавен вестник, бр. 9, 14 януари 1947. [**DV 1947:** Darzhaven vestnik, br. 9, 14 yanuari 1947.]

Из годишния отчет 1945: Из годишния отчет на братството „Св. Петка” в гр. В. Търново. // *Търновски епархийски вестни*, 1945, бр. 3, с. 8. [**Iz godishniya otchet 1945:** Iz godishniya otchet na bratstvoto „Sv. Petka” v gr. V. Tarnovo. // *Tarnovski eparhiyski vesti*, 1945, br. 3, s. 8.]

Какво върши 1944: Какво върши Православното християнско братство „Св. Петка” в гр. В. Търново. // *Търновски епархийски вестни*, 1944, бр. 1, с. 7. [**Kakvo varshi 1944:** Kakvo varshi Pravoslavното hristiyansko bratstvo „Sv. Petka” v gr. V. Tarnovo. // *Tarnovski eparhiyski vesti*, 1944, br. 1, s. 7.]

Правилник за реда 1935: Правилник за реда и управлението на църковните леговища на В.-Търновската митрополия. // *Търновски епархийски вестни*, 1935, бр. 12-13, с. 9. [**Pravilnik za reda 1935:** Pravilnik za reda i upravlenieto na tsarkovните letovishta na V.-Tarnovskata mitropoliya. // *Tarnovski eparhiyski vesti*, 1935, br. 12-13, s. 9.]

Търновски епархийски вестни 1947: Търновски епархийски вестни 1947, бр. 10, 8-9. [Tarnovski eparhiyski vesti 1947, br. 10, 8-9.]

Църковен вестник 1923: Църковен вестник, бр. 13, 24 март 1923. [Tsarkoven vestnik, br. 13, 24 mart 1923.]

Църковен вестник 1945: Църковен вестник, бр. 38–39, 19 септември 1945. [Tsarkoven vestnik, br. 38–39, 19 septemvri 1945.]

Църковен вестник 1946: Църковен вестник, бр. 19, 18 май 1946. [Tsarkoven vestnik, br. 19, 18 may 1946.]

Литература / Secondary Sources:

Василев 2005: Василев, Й. Социалната, благотворителна и добротворна дейност на Българската православна църква 1915–1950 година. // *Обществено подпомагане и социална работа в България. История, институции, идеологии, имена*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски”, 48–72. [**Vasilev 2005:** Vasilev, Y. Sotsialnata, blagotvoritelna i dobrotvorna deynost na Balgarskata pravoslavna tsarkva 1915–1950 godina. // *Obshtestveno podpomaganе i sotsialna rabota v Balgariya. Istoriya, institutsii, ideologii, imena*. Bлагоеvgrad: Universitetsko izdatelstvo „Neofit Rilski”, 48–72.] Електронният вариант на книгата е достъпен на интернет адрес: <<http://www.history.swu.bg/soc.htm>>

Денчева 2000: „...реших да засвидетелствам моята любов и признателност към обществото...” // *Дарителството във Великотърновския край*. В. Търново: Териториална

дирекция „Държавен архив”, 236–239. [**Dencheva 2000:** „...reshih da zasvidetelstvam moyata lyubov i priznatelnost kam obshtestvoto...” // *Daritelstvoto vav Velikotarnovskiya kray*. V. Tarnovo: Teritorialna direktsiya „Darzhaven arhiv”, 236–239.]

Дончева 2013: Дончева, Л. Православното духовенство в Търновска епархия в годините на „народната демокрация” (по документи от Държавен архив – Велико Търново). // *Ние в науката и науката в нас. В чест на 50-годишнината на проф. д-р Петко Ст. Петков*. В. Търново: Фабер, 446–448. [**Doncheva 2013:** Doncheva, L. Pravoslavnoto duhovenstvo v Tarnovska eparhiya v godinite na „narodnata demokratiya” (po dokumenti ot Darzhaven arhiv – Veliko Tarnovo). // *Nie v naukata i naukata v nas. V chest na 50-godishninata na prof. d-r Petko St. Petkov*. V. Tarnovo: Faber, 446–448.]

Енциклопедия Дарителството... 2011: *Енциклопедия Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България 1878–1951*. Т.3. София: Български дарителски форум 529–530. [**Entsiklopediya Daritelstvoto... 2011:** *Entsiklopediya Daritelstvoto. Daritelski fondove i fondatsii v Balgariya 1878–1951*. Т.3. Sofiya: Balgarski daritelski forum, 529–530.]

Калканджиева 2002: Калканджиева, Д. *Българската православна църква и народната демокрация (1944–1953 г.)*. София: Демос. [**Kalkandzhieva 2002:** Kalkandzhieva, D. *Balgarskata pravoslavna tsarkva i narodnata demokratiya (1944–1953 g.)*.] Sofiya: Demos.

Малев 2006: Малев, Л. *Митрополит Софроний Търновски (живот и църковно-обществена дейност)*. В. Търново: Бolid. [**Malev 2006:** Malev, L. *Mitropolit Sofroniy Tarnovski (zhivot i tsarkovno-obshtestvena deynost)*. V. Tarnovo: Bolid.]

Николова, Стоянова 2009: Николова, В., Р. Стоянова. *Споделената отговорност. Гражданските организации, държавата и институциите за обществени грижи в България (1878–1939)*. София: „Военно издателство” ЕООД. [**Nikolova, Stoyanova 2009:** Nikolova, V., R. Stoyanova. *Spodelenata otgovornost. Grazhdanskite organizatsii, darzhavata i institutsiite za obshtestveni grizhi v Balgariya (1878–1939)*. Sofiya: „Voенno izdatelstvo” EOOD.]